

Beszélgetés Hermann Gusztáv Mihállyal

Nekem „kutatni” kellett

RÓTH ANDRÁS LAJOS

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

Hermann Gusztáv Mihály (sz. 1955) romániai, erdélyi (Székelyudvarhely) magyar történész. A Babeş-Bolyai Tudományegyetem nyugalmazott oktatója. Kutatási területe a székelység újkori története. Fő művei: *Náció és nemzet. Székely rendi nacionalizmus és magyar nemzet-tudat 1848-ig* (2003); *Az eltérített múlt. Oklevél- és krónikahamisítványok a székelyek történetében* (2007); *Secuii. Istorie – cultură – identitate*. [A székelyek. Történelem – műveltség – identitás] (2009); *Udvarhelyszék – a közigazgatás és közélet története* (2016); *Csilagösvény és göröngyös út. Mítosz és történelem a székelység tudatában* (2018); *O scurtă istorie a secuilor* [Rövid székelység-történet]. (2020).

Mondják, hogy a hely szelleme meghatározó. Értelmiségi családban születtél. Szüleid a közismert személyiségek közé tartoztak, s nem csak szülővárosodban. Milyen volt az a családi közeg, amely meghatározta fiatal éveid?

Kezdjük azzal, hogy Székelyudvarhely tulajdonképpen nem a szülővárosom. Apám családja élt itt a 19. század közepe tájától, de én Bukarestben születtem, 1955-ben. Édesapámat oda helyezték a Bolyai Egyetem elvégzése után, ott ismerkedett meg édesanyámmal, aki erdélyi magyar létére – mint magam is – Bukarestben született, ő viszont Óromániában is nevelkedett (nagyanyám hosszú időn keresztül Turnu Severinben az ottani liberális-párti prefektus, Iulian Predescu családjának házvezetőnője volt). Hároméves voltam, amikor apám folyamatos honvágya miatt „hazatelepedtünk” (szegény anyámnak időre volt szüksége, hogy ennek a miértjét megértse), így alig van gyerekkori emlékem Bukarestról. Székelyudvarhelyen nőttem fel, ha úgy tetszik, ez a „választott szülővárosom”. Értelmiségi család volt a miénk, meglehetősen nagy házi könyvtárral, bennünket, gyerekeket is értelmiségiekké próbáltak nevelni.

Édesapád tanárként és kutatóként is több irodalomtörténeti és művelődéstörténeti tanulmányal gazdagította helytörténetünket, és nem csak azt. Volt-e rád hatással, vont-e be a közös gondolkodásba, volt-e szerepe kutatóvá válásodban?

Apám elsősorban önmagával szemben volt nagyon igényes, aztán következtek mi, gyerekek. Már általános iskolás koromban kiderült, hogy engem a humán pálya érdekel, sőt azt is hamar eldöntöttem, hogy történész szeretnék lenni. Így alig múltam tizenöt esztendő, amikor elvitt a helyi régi iskolák (elsősorban a Református Kollégium) gazdag könyvállományát öröklő Tudományos Könyvtárba, és feladatokat szabott rám. Nem a szórakozás rovására történt ez, mert e tekintetben az akkori lehetőségekhez képest boldog kamaszkorom volt, de amíg a velem egykorúak a szünidő egy részét arra szánták, hogy ideiglenes munkavállalással

(például a városvegi állami gazdaság földjein dolgozva) kis zsebpénzt keressenek, nekem „kutatni” kellett. „Normám” volt, mint nekik a kapálásban.

Az általános és főleg a középiskolában tanáraid részéről kaptál-e támogatást, hogy a történelem szakot válaszd a felsőoktatásban?

Az akkori Dr. Petru Groza (a mai Tamási Áron) gimnázium (a több mint négyszáz esztendőes Római Katolikus Főgimnázium örököse), ahol középiskolai tanulmányaimat végeztem, rendelkezett kiváló történelemtanárokkal, de a „trend” az volt, hogy diákjait a reál szakok felé irányítsa. A továbbtanulás akkori buktatói ellenére, remek szaktanárainak köszönhetően, valósággal ontotta főleg a mérnököket, de orvosokat, gyógyszerészeket, reál szakos pedagógusokat is. A történelem szakon viszont 1960-tól 1980-ig (amikor egy másik Udvarhelyről induló diákkal, Hodgyai Mátyással egy időben diplomáztunk a kolozsvári egyetemen) senki sem végzett, legalábbis a nappali tagozaton biztosan nem. Engem nem próbáltak meggyőzni a pályamódosításról, tudták, hogy ez reménytelen, de én is tettem erről, hiszen a reál tárgyakból kevéssel teljesítettem az átmenő jegy fölött. Egyik kémia tanárúrnőm mondta: „...átengedlek, ha megígéred, hogy nem a kémia történetével fogsz foglalkozni.” (A sors iróniája, hogy végül a feleségem egy kémia tanárúrnő lett...) Szóval meglehet, kissé túl korán alakult ki nálam, hogy azzal foglalkozom, amit szeretek, amihez kedvem van, így sohasem lehettem hagyományos értelemben „jó tanuló”. Apám – kicsit rosszálló iróniával, de belenyugvással – ezt úgy fogalmazta meg, hogy „fiam, ha te viszed valamire, az azért lesz, mert jókor pihentetted az agyadat”. Elküldtek magánórára jó hírű matematikatanárhoz, aki megállapította, hogy – nyilván az óra alatt, ami eleve nem volt másra szánható, meg csendben lapulni sem lehetett – a feladatmegoldás nekem nem megy rosszul, én pedig megkértem, hogy ezt ne mondja el a szüleimnek. A humán tárgyakat viszont szerettem, tanultam. Dobos Ferenc meg Albert Dávid tanáraimnak nagy szerepe volt abban, hogy elkezdhettem kialakulni nálam egy történelmi gondolkodásmód, aminek elengedhetetlen tartozéka egy szélesebb humán műveltség. Azt sem mellőzhetem, hogy az utolsó gimnáziumi évben Vieriu Mihai ráébresztett, hogy a román történelem ismerete nélkül nem fogok bekerülni az egyetemre. De kapcsolódva az előző kérdéshez, mindenekelőtt a szüleimnek lehetek hálás, hogy engedtek választani, és támogatottak a választás érvényesítésében. Mert abban az időben ez ritka volt, inkább tanár és szülő egymással szövetkezve, a biztos sikeres felvétellel és jó megélhetéssel kecsegtető pályákra küldték a diákot, gyakran óhajával szembemelve.

Az egyetemen nagyon sok híres, különböző érdeklődésű tanár tanított. Bármilyen irányban elindulhattál volna hatásukra. Kik voltak azok, akik hatással voltak rád, akiktől indítást kaptál egyik vagy másik kutatási irány felé? Melyik esett egybe a te érdeklődési köröddel?

Valóban voltak nagy nevek: a rendkívül szigorú és igényes Bodor Andrással tanultunk egyetemes ókortörténetet meg klasszikus latint, Csetri Elekkel segédtudományokat (tőle hallottunk először az *Annales*-iskoláról meg a mentalitástörténetről), Jakó Zsigmond tanított középkortörténetet, majd latin és magyar paleográfiát, Magyarai András folytatta az egyetemes újkorral, végül Imreh István a jelenkorral... Román oktatóink közül kiemelném Hadrian Daicoviciut és Pompiliu Teodort. Az előbbitől alapos ismereteket kaptunk térségünk vaskori történetéről és a római Dáciáról (megjegyezném, velünk kutatásainak olyan kérdéses vonatkozásait is megosztotta, melyekről publikációi nem szóltak), az utóbbi pedig segített megérteni a román középkor és koraújkor különböző geopolitikai kényszerekből és változó kulturális hatásokból adódó kuriózumait. Engem már az apám, majd a középiskolában Albert

Dávid szembesítettek azzal, hogy a történelem egy tudomány, nem kalandregény. Mi külön kutatómódszertant nem tanultunk, tanáraink zárójeles megjegyzései és a bibliográfiák tanulságai nyomán kellett ellessük a szakma fortélyait. Ki kellett alakítsuk saját hatékony cédlázási módszerünket úgy, hogy ne vesszenek el sem a jegyzetelt forrás adatai, sem az oldalszámok, minták alapján tanultuk meg, hogy mit kell tartalmazzon egy lapalji jegyzet, egy bibliográfia. (Mondjuk, nekem az apámnak köszönhetően volt e téren némi előképzetem.) Tanáraink igényessége kizárta az öntörvényű csapongást, például én az írott szövegeimbe szerettem volna olykor egy kis egyéni szint csempészni, de Jakó professzor erre úgy reagált, hogy „mester, vigyázzon, maga hajlamos pongyolán fogalmazni!” Igaza volt, apám már korábban jelezte nekem, hogy ami kirívó, az nem feltétlenül modern. Valahogy így csiszolódtunk.

A forrásértelmezés és kritika tekintetében Jakó Zsigmond szabta meg a mércét. Amíg román kollégáink (főleg, akik a középiskolában tanultak egy kis orosz), mondhatni, pihenniszunnyadozni jártak ósláv-román paleográfia órákra, nekünk Jakónál – akinél messzemenően többről volt szó, mint pusztán paleográfáról – vért kellett izzadni. Az okleveleket nála nemcsak kibetűzni kellett a mai technikához képest gyatra fotokópiákról, hanem szükség szerint lefordítani, de értelmezni is, kontextusba helyezni, rámutatni az összefüggésekre a korabeli viszonyokkal, azonosítani meg földrajzilag betájolni a településneveket, meghatározni az írás keltének korát stb. Eközben egyre figyelmeztetett, hogy ne a fantáziánkat használjuk, hanem az ismereteinket, illetve keményen dorgált az utóbbiak hiánya miatt. Paleográfából mindig volt házi feladat: egyénileg feloldani, lefordítani, magyarázó jegyzetekkel és bibliográfiával hivatkozásokkal ellátni egy dokumentumot, regesztát készíteni a tartalmáról. Nekem szerencsém volt Dani István csoporttársammal és barátommal, akinek édesapja (Dani János) a Történettudományi Intézet paleográfus-kutatója volt, olykor tőle kaptunk kis segítséget, dorgálás helyett fejcsóválással. Jakó professzor az órát másodpercre pontosan kezdte és fejezte be, utána pedig mi úgy támolyogtunk ki az ajtón, mintha végig fát vágunk volna.

Aztán élményszámba mentek Imreh István színes-mozgalmas előadásai: na, ott megint szóba került, más összefüggésben, az *Annales* meg a mentalitástörténet. (Akkor ez forradalmian új dolognak tűnt, ami eltért mind a romantikus-nacionalista, mind a pozitivistá, mind a marxista vagy önmagát marxistának beállító múltértelmezéstől.) Imreh tanár úr órái arra is ráébresztettek, hogy a történelem nem feltétlenül unalmas adathalmaz. Ő az egyetemes jelenkort úgy tanította (ezt meg is írtam egy emlékező cikkben), hogy folyamatosan visszautalt Erdély fejedelemség-kori történetére, kis túlzással olyan volt az előadása, mint egy modern filmdráma, mely felrúgja a tér-idő-cselekmény egységét, az idősíkok egy sajátos logika mentén váltakoztak, de tökéletesen követhetően.

Nem tanított, viszont jó kapcsolatomból alakult még az egyetemi évek alatt, de főleg utána a Történelmi Intézetben dolgozó Egyed Ákossal, e rögtönzött lista egyetlen ma is élő tagjával (ők apámmal nemzedéktársak voltak, együtt statisztáltak valami kis zsebpénzért a kolozsvári sétatéri színházban).

Nem valamiféle kötelező kegyelet meg udvariasság mondatja velem, hogy rendkívül szerencsés történész nemzedék vagyunk, amiért ezek az emberek még megoszthatták velünk tudásukat.

Az államvizsga dolgozatod témájának megválasztása meghatározta/befolyásolta-e a további kutatómunkádat?

Igen. Csetri Eleknel jelentkeztem szakdolgozatíráásra, előadtam, hogy a székelyföldi középkori kápolnákról szeretnék írni. Csetri tanár úr hümmögött egyet, aztán a következő találko-

zaskor határozottan kijelentette: „Hermann mester, a dolgozat címe: »Udvarhelyszék levéltára«, és kész. Keresse meg Kiss András levéltárost, neki vannak erről jegyzetei, beszéltem vele, segíteni fog.” Idő kellett elteljen ahhoz, hogy belássam, hálás lehetek Csetri tanár úrnak, amiért tudatosan, átgondolt módon egy olyan terület felé irányított, amely sokáig témát és anyagot szolgáltatott a kutatáshoz. Udvarhelyszék igen gazdag levéltárát, mint tudjuk, Kolozsváron őrzik. Kiss András valóban nagyvonalúan átadta jegyzeteit, így ezek birtokában kezdhettem a további gyűjtéshez. Egyúttal arra is figyelmeztetett, hogy a szék közgyűlési jegyzőkönyveiben, de a „Nemzeti láda” néven ismert gyűjteményben is érdekes anyagot találok a székelyek szkíta-hun eredethitéről, ennek a közéletre való kihatásáról, ami az udvarhelyszéki rendek esetében igen jól tetten érhető. Egyébként Kiss András élete végéig figyelemmel kísérte pályámat, több ízben is segített. Így kerültem kapcsolatba azzal, amit én eleinte önmagam számára, később publikációkban is elkezdtem „virtuális múltnak” nevezni: hogy miképpen látták a különböző korok emberei saját közösségük történetét. Persze időközben szembesültem azzal is, hogy Gilbert Durand már 1960-ban részletesen definiálta ezt a fogalmat a „képzelet antropológiájáról” szóló könyvében.¹ Rá kellett jönnöm, hogy nem fedeztem fel a „spanyolviaszt”, ellenben örökre megkedveltem a vele való foglalatalkodást: azóta is a székely „virtuális múlt” (a magam részéről ragaszkodom e kifejezéshez, noha van jó barátom – éppen Szegeden –, aki kicsit hatásvadásznak tartja), tehát a székelyek tudatába „beégett” eredethit, az egész imaginárius székely történelem és minden, ami ezzel összefügg, kedvenc kutatási témám maradt.

Egy különös kérdés: Székelyföldön élve, de nem székelyként lehet-e elfogulatlanul tárgyalni a székelyföldi történelmet? Hogy kell ezt csinálni?

Ha történészként Székelyföldön élve hozzányúlsz olyan kérdéshez, mint a mitikus múlt, darázs-fészekben kotorászol. Nem szakmabeli barátaimmal beszélgetve én próbálok kerülni a témát, de ők elő-előhozzák, szakmai érvekkel pedig nagyon nehéz a hitre hatni. És igen, vannak székely radikálisok, akik azt mondják, hogy székely történelemmel csak székely foglalkozzon. De ki székely? „*Siculus non fit sed nascitur*” – a székely nem lesz, hanem születik. Ez egy – eredetileg a poétákra vonatkozó – latin közmondás, amit később „székelyesítettek”. Ez az elv – egy vérségileg egységes, mondhatni, nemzeti állapottal konzerváló székelység megőrzésének ábrándja – már nagyon régen elveszítette gyakorlati háttérét. Már a középkorban működött a „fiúleányosság” intézménye, mely lehetőséget teremtett arra, hogy házasság útján „nem székelyek” bekerüljenek székely családokba. A 17. században próbálták ezt korlátozni, legalább a jobbágyokat kizárni, de számukra is megmaradtak a kiskapuk, amit ki is használtak. Végül már pénzért is lehetett „lófőséget”, birtokkal együtt járó székely titlust venni. Aztán a modernizáció tovább bontotta a válaszfalakat. A nagyon közeli múltban elkezdtek pénzért árulni a „tiszteletbeli székely” címet, amit – most próbálok diplomatikusan fogalmazni – a magam részéről nem helyeseltem. „Lófőséget” még csak-csak, de 5000 forintért venni „tiszteletet”! Mellesleg nagyapám, aki egyszerű pékmester volt, jelképesen szólva ingyen is megkapta, midőn még fel sem találták, amikor az 1930-as években tagja lett a nagy múltú „Székely Dalegyeletnek”.

De a Székelyföld történetét kutató történész a román közvéleménnyel, olykor kollégáival is szembemegy, amikor azt hányják szemére, hogy Székelyföld nem is létezik. Ennyire merevedeket képzett történészek ritkán mondanak, de tudóskodó autodidakták meg politikusok annál inkább. Székelyföldi történészekként álló és kalapács közt vagyunk: a „mieink” számára

¹ Durand, Gilbert: *Les structures anthropologiques de l'imaginaire*. Paris, PUF, 1960.

nem vagyunk elég radikálisak, a „másik oldalon” pedig egyesek úgy látják, nem vagyunk eléggé lojálisok az országgal szemben, amelyben élünk. Ebből az egyetlen kiút szerintem a szakmai tisztesség: úgy írni és mondani a dolgokat, ahogyan mi tudjuk. Én azt hiszem, Székelyföldön élve belém ivódott annyi empátia a vidék mindenkori emberei iránt, hogy motíváljon a székely múlt kutatásában, nem-székelyként pedig képes vagyok annyira kívülről szemlélni a dolgokat, hogy legalább megközelítsem azt, amit tárgyilagosságnak nevezünk, és aminek a tökéletes fokozata, mint tudjuk, nem létezik.

Az egyetem elvégzése után, mint legtöbbször, történelemtanárként kezdted pályafutásod. Ha erről a korszakról beszélnél egy pár gondolat erejéig.

Egy székelyudvarhelyi lakótelepi általános iskolában kezdtem 1980 őszén, és ott tanítottam tíz évig. Az iskola körzetéhez tartozott a városba 1952-ben „beolvasztott” két falu, Bethlenfalva meg Kadicsfalva is, így társadalmi tekintetben színes gyerek- és szülői közösséggel kellett dolgozunk. A gyerekek jó része szereti a történelmet, érdeklí például a régészet (persze a régész-lét vélt romantikája vonzza őket – mint egykor engem is –, ásní egy erdei tisztáson, és temérdek aranytárgyat találni), és természetesen a gyerek csintalan, főleg egy fiatal tanárral szemben próbál az lenni. Pedagógus családban nevelkedve talán az átlagnál kicsikét jobban tudtam kezelni ezt a jelenséget, tanítványaimmal sokat kirándultunk, begyalogoltuk az egész környéket (afféle mozgó, informális „történelemlátogatás” is volt ez), úgy gondolom, jó volt köztünk a viszony. Aztán közeledve 1989-hez, illetve ebben az ominózus esztendőben a történelem egyre ideologizáltabbá vált, ez főleg a nyolcadikban tanítandó románok története kapcsán lett kényes kérdés. Ráadásul a tankönyv, amiből tanítanunk kellett, hát fogalmazzak enyhén, nem számolt a magyar diák etnikai hovatartozásából adódó érzékenységgel. Akkor már a megélhetésével játszott az a tanár, aki mást próbált tanítani: erre 1989 tavaszán egy tanügyminisztériumi ellenőrző brigád elég durván, ellentmondást nem tűrő, kemény szavakkal figyelmeztetett. Emellett ez a tankönyv egy olyan román metanyelven íródott, hogy valószínűleg a román diákok sem értették. Ezt egyes kollégák még viszonylag szerencsés körülményként értelmezték: mi elhadarjuk, mint a szorzótáblát, a diákok nem értik és visszahadarják, mint az „antanténuszt”, jobb ez így, mintha értenék is... Én a magam módján próbáltam megoldani a megoldhatatlant. Egyik akkori nyolcadikos tanítványom (aki később a kolozsvári egyetem Magyar Történelmi Intézetének igazgatója lett) meséli derűsen, milyen beletörődő, akkurátus ráéréssel magyarázhattam és rajzolhattam a táblára 1989 őszén a dák várfal szerkezetét (amit, ugye, Hadrian Daicoviciutól tanultam). Igen, akkor már az időt húztam, mint a kapu elé beszorított focicsapat, hogy kibekkeljem a kényelmetlenebb témákat, és lám, tényleg eljött a december.

A tanügyből aztán művelődési intézményekbe kerültél, nem egynél vezető pozíciót töltöttél be. A helyi múzeumnál, a városi könyvtárnál, a hagyományőrző forrásközpontnál eltöltött időről, kifejtett munkádról kérdezlek.

Tehát eljött 1990, én meg úgy éreztem, váltani kell. Újabb tíz év az udvarhelyi múzeumnál telt, azt hiszem, termékenyen, ekkor kerültem kapcsolatba a magyarországi „történész-társadalommal”, részben egyetemi tanáraimnak, részben Bárdi Nándor barátomnak köszönhetően. Olyan kiváló történészek segítettek ebben az időben a munkámat, mint Miskolczi Ambrus, Szász Zoltán meg Barta János. A múzeumnál történész-muzeológusként dolgoztam, kiadvány-sorozatot indítottunk, történelmi-néprajzi lap alapításával kísérleteztünk, meg persze kiállításokat újítottunk, rendeztünk meg utaztattunk, de az egyéni kutatásra is jutott idő és energia. Ekkor írtam és védtem meg doktori disszertációm is Kolozsváron, Magyar

András professzor irányításával, a székelyek 18–19. századi rendi nacionalizmusa és polgári magyar nemzettudata közti párhuzamot vizsgálva. Aztán jött hét év igazgatóként a Városi Könyvtárnál, amely akkor költözött új, célszerűen kialakított épületbe, nyugodt időszak volt, itt is jutott idő a kutatásra. Ezidőben hoztuk létre néhány kollégával jogi személyiségként az „Areopolisz” kutatócsoportot, amellyel Udvarhelyre került fiatal történészek kutatómunkáját próbáltuk segíteni. Ennek érdekében évkönyvet is szerkesztettünk, amely húsz éven keresztül életképesnek bizonyult, mondhatni, bekerült a magyar szakmai köztudatba. Az évkönyvet úgy tudtuk folyamatosan éltetni, hogy majdnem minden évben más és más kiadónál jelentettük meg, attól függően, melyik vállalta azért a pénzért, ami nekünk rendelkezésre állt, de mindig ugyanabban a formátumban és külalakkal. Ez egészen addig működött így, amíg az Areopoliszt sikerült kiadóként is bejegyeztetni. Aztán következett három év a Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont élén, ez mozgalmasabb, másfajta energiákat igénylő munka volt. A közművelődés szervezése mellett itt is sikerült, immár állami pénzügyi háttérrel, külön irodaként egy kis történeti-néprajzi kutatóműhely létrehozni (sajnos csak ideiglenesen), kiadványokat megjelentetni (itt tudott átmenetileg továbbélni az Areopolisz), de egy idő után felerősödött a fenntartó intézmény irányító szerepe, illetve a máról holnapra születő, harsányan kommunikálандó látványos eredmények igénye, ezt annyira már nem szerettem. Egyébként is, lehetőség adódott átigazolni az egyetemre.

Munkáid között románnyelvű publikációk is vannak. Hogyan látod, értékeled, a román történetírás hogyan fogadta ezeket? Továbbiakra van-e szükség? És amit fontosabbnak látok: kell-e nekünk a román történetírás felé nyitnunk, akár együttműködés keretében is?

Úgy látom, ha csak saját levünkben fortyogunk a székely bércek védelmében, akkor nincs jogunk panaszkodni amiatt, hogy senki sem látja a problémáinkat. E tekintetben – mi tagadás – én (idézőjelben mondva) „kollaboráns” vagyok. Először is: a rendszerváltozás óta a román történetírás is rengeteget változott. Tovább él ugyan, meglehetősen magas szinten is a keményvonalas nacionalista irányzat, olykor ismert nyersességében, másoknál elegánsabb szalon-csomagolásban. De felszínre került egy igen képzett, jó európai beágyazottsággal és jó publikációs háttérrel rendelkező vonal is, amely sikerrel pukkasztja az ősrögös nacionalista burkokat. Az ember azzal vitatkozik, akivel érdemes, semmiképpen sem az utcakontereken zászlókat lengető, bikkfanyelvű nacionalista szlogeneket vagy ezeknél is vadabb dolgokat kiabáló tüntetőkkel. A magyar közvélemény ebben a rétegben a román társadalom valamiféle keresztmetszetét látja, ebben talán a média is szerepet játszik, a magyar és a román egyaránt, mindkettőben a negatív kép dominál „a másikról”, ezen csak egy-egy múltó konjunktúra változtat átmenetileg. Ezek ismeretében volt számomra meglepetés a székelyek történetét összefoglaló könyvem kedvező fogadtatása. Hogy a „neotranszilvanista” Sabin Gherman video blogjában nyilvánvalóan túldicsérte, arra akár számítani lehetett, de végül még a Román Hadsereg hivatalos lapja is pozitív kicsengésű ismertetőt közölt róla. Ez a harmadik román nyelven megjelent könyvem, egyben az első, amelyet eleve románul írtam, nem fordítottam vagy fordították. Ismert bukaresti kiadónál jelent meg, szerintem nálam jobban csak a kiadó (egyébként szegről-végre székely származású) igazgatója izgulhatott amiatt, hogy botrány lesz belőle. Végül nem lett, még a piacon is elég jól fogyott, tehát létezik az a réteg, amely nyitott a határokon belüli másság irányába. Persze nem mindegy, milyen hangnemen szólítod meg a célközönséget: ha már az első oldalon harsányan „trianonozol” meg „hatvannégyvármegyézel”, akkor a mérsékelt gondolkodó román hazafi is falhoz vágja, és azzal ment a papírkukába. Mértékkel és fokozatosan is ki lehet mondani fontos igazságokat. Hatékonyabb. Ami az együttműködést illeti, nekem jó a kapcsolatom Sorin Mitu kolozsvári professzorral, szerepet vállalt román könyveim bemutatói során, az egyikhez előszót is írt,

a másíkról ismertetőt, illetve ő hívtott meg a romániai imaginárius történelmi narratívák enciklopédiájának szerzői gárdájába. Jó a viszonyom még Lucian Nastasă-Kovács kolozsvári múzeumigazgatóval (vele és feleségével, Annamáriával egy könyv szerkesztése során dolgoztunk együtt), de bukaresti egyetemi oktató is keresett az oktatásban megvalósítandó együttműködés érdekében, ami sajnos valamilyen adminisztratív okokból elakadt. Másfelől, van olyan bukaresti román kolléga, akivel nagyon éles sajtóvitába keveredtünk egy az ifjúság számára írt, az oktatásban is használható székely történelemkönyv kapcsán. Szerintem, túllépve a buktatókon, keresni kell a kapcsolatokat, nem értek egyet azzal, bár olykor halloom, hogy „a románokkal nem érdemes”. A párbeszéd nem a vélemények kölcsönös helyeslésével, hanem tudomásulvételével tud elkezdődni. Nekünk közvetlen módon és megfelelő szórással rendelkező csatornákon kell az álnemzeti agymosást elutasító románokhoz szólni (többen vannak, mint azt sokan gondolják), mert ha más teszi helyettünk, abból nem mi jövünk ki jól.

Időközben a Sapiientia és a Babeş-Bolyai Tudományegyetem oktatója lettél. Újbul a tanügybe kerültél. Itt már a tudományos kutatómunka és eddigi oktatói tevékenységed tapasztalatai ötvöződnek. Mit szerettél volna, mit tudtál átadni ezekből a hallgatóknak?

A Sapiientiaán csak óraadóként működtem, a Babeş-Bolyain sikerült végül állást szereznem, a Pszichológia és Neveléstudományok Kar udvarhelyi kihelyezett tagozatán. Korábban felmerült kolozsvári lehetőség is a Történelem-Filozófia Karon, egykori egyetemi tanárain kártartóan biztattak volna erre, de családi helyzetem akkor ezt nem engedte. Nem bántam meg a dolgok illetén alakulását, hiszen maradhattam abban a közegben, ahol mindig jól éreztem magam, noha itt nem történészjelölteket, hanem leendő tanítókat tanítottam, illetve óraadóként még tanítok. Akinél komoly érdeklődést láttam a történelem iránt, meg némi kutatói vénát is, igyekeztem meggyőzni, hogy legalább mesterizni menjen a történelem szakra. Ezzel egy kicsit magam alatt is vágtam a fát, hiszen Udvarhelyen pedagógiai vonalon jól működő magiszteri tagozat létezik. Továbbá igyekeztem őket felkészíteni arra, hogy azon a szinten, amelyen nekik kell, a történelmet és ahhoz kötődő ismereteket korrekt módon és érdekesen tanítsák. A mesteri tagozaton most is van egy székelység-történelmi kurzusom, itt próbáloom rávezetni őket arra, hogy a szülőföld történelmét már kis kortól meg lehet szerettetni a gyerekekkel: előbb a mondákat-mítoszokat (én is azzal kezdtem), de közben fokozatosan a valós múltat is. Bár az időkeret igazságtalanul szűk arra, hogy elérjem azt az eredményt, amit igazán szeretnék, nem érzem haszontalannak ezt a munkát. Gátak és gáncok mindenütt vannak, de mindezzel együtt én egyik korábbi munkahelyemen sem éreztem ennyire szabadnak magam. E szabadságban talán benne van az a paradox helyzet is, hogy Udvarhely Kolozsvártól sokkal messzebb van, mint Kolozsvár Udvarhelytől, és ezt a főnökök is így gondolják. Mi egyet gondolunk, és ott termünk, ők hónapokig készülnek „leutazni” a „végekre”. (Ez olyasmi, mint a valós hőmérséklet és a szubjektív hőérzékelés közti különbség.) Félreértés ne essék, a kolozsvári történész kollégákkal – talán nem csak azért, mert más karon tanítok – mindmáig kifejezetten jó a kapcsolatom, meghívnak előadást tartani, konferenciákra, segítenek könyvbemutatót szervezni, bevonnak kutatásba, egyszóval óvnak a szakmai elszigetelődéstől.

Térjünk vissza a tudományos élethez. Publikációs listádat tekintve nem úgy tűnik, mintha leragadtál volna a székelységkutatás valamely szűk mezsgyéjénél. Tehát mi a fő kutatási területed, és melyek a fontosabb, neuralgikusabb, kényesebb, esetleg mentalitásváltást igénylő megközelítéseite?

Mint már szó volt róla, a székelység történetét kutatom. A 18–19. századi mentalitástörténettel kezdtem, de egyre jobban érdekelték az ezzel kapcsolatos mítoszok, márpedig a történeti mítoszok kutatásában nem lehet időhatárt szabni, hiszen van a kor, amelyben előbukkan a mítosz, és van az, amelyre vonatkozik, a kettő között pedig azok a korok-korszakok, amelyek esetleg ihletet adtak megszületéséhez. Meg változatai, párhuzamai vannak az egyetemes kultúra minden ága-bogában. Nagyon érdekes a mában is élő mítosz, Közép-Kelet Európában pedig meglehetősen gyakori. Olykor úgy érezzük, hogy elszenderedett, de újra felbukkan. A „virtuális múltat” komolyan kell venni, megkeresni a gyökereit, a tápanyagait, hatásmechanizmusait, párhuzamait, de körültekintően, hiszen ennek jelentős befolyása van a valós történésekre: olykor pozitív, olykor pedig katasztrófális következményekkel. A példákat mindenki ismeri.

Nyugdíjas vagy már, de alkotó kedved lankadatlan. Melyek a további terveid?

Nagyon szeretném kritikai rendszerbe foglalni a székely mitikus múltat: nemcsak az eredetmítoszt, hanem egyéb – mondjuk úgy – hit által teremtett „emlékeket” is, amelyek ehhez kapcsolódtak. Többet erről nem mondanék, hiszen az idő szabja meg, hogy mit tudunk megvalósítani terveinkből.

Hogy látod, melyek a székelyföldi, erdélyi történetkutatás hiátusai? Látsz-e esélyt a Székelyföld reális történetének újszerű, átfogó, „Erdély történetébe illesztett” tárgyalására? Mit javasolsz, milyen tanácsot adnál az utánad következő korosztályú történészgárdának, mert azért most már többen is és különböző területekre szakosodottan jelentkeznek?

Néhány éve erdélyi és magyarországi történészek meg intézmények fogtak össze egy székely történeti szintézis megírására, egy 1872-től egyre halasztott „projektről” van szó. Az időhatár szoros volt, de igyekeztünk. A második kötet szerkesztői csapatában Egyed Ákos volt a mentorunk, én a térbeli távolság dacára jól együtt tudtam dolgozni Oborni Terézszel, Reisz T. Csaba olvasószerkesztőnek pedig jelentős szerepe volt abban, hogy a sok szerzőtől származó szöveg, formai és terminológiai tekintetben, a lehetőségek szerint egységessé váljon. A kritika nem volt valami kíméletes, aki úgy érezte, hogy kimaradt a történetből, az mind nekünk esett, szemtől szembe (ami végül is méltánylandó) vagy a hátunk mögött. A problémát viszont én nem ebben látom, hiszen az így vagy úgy megszólalók sok valós hiányosságra rávilágítottak. Az idő szorításában, amelybe munka közben egy belső, személyes ellentétté váló szakmai konfliktus is belezavart, ennyi fért: három vaskos kötet. Hogy a szigorúan megszabott határidőre kész lehetett, abban Kolumbán Zsuzsánna szerkesztőségi titkárnak volt jelentős szerepe. Engem inkább az zavar (és úgy látom, hasonlóképpen a szerzőtársakat is), hogy egyesek igyekeznek úgy tenni, mintha ez a munka meg sem történt volna. Persze e történet nem függetleníthető a politikum szerepétől: abban, hogy megvalósult, és a magam részéről úgy érzem, abban is, ahogy el lett bagatellizálva. Márpedig kétlem, hogy a közelebbi jövőben hasonló méretű vállalkozásra, ennyi ember és intézmény együttműködésével, sor kerülhet. Mintegy folytatásként, én tavaly megpróbáltam – Kovács Kiss Gyöngy főszerkesztő kérésére – egy tematikus „Korunk” szám keretében „csatarendbe szervezni” az utánunk következő székelyföldi történész generációt. Mert valóban sok kiválóan képzett történész indult innen és tért ide vissza az utóbbi három évtizedben. Ők, hozzánk képest, már a szakmában megtett első lépéseiktől kezdődően más lehetőségekkel rendelkeztek, mint mi hajdanán, akik – ha beszabadultunk egy levéltárba, kézírattárba – grafitceruzával jegyzeteltünk, és előfordult, hogy nem juthattunk hozzá olyan dokumentumhoz, amiről tudtuk, hogy létezik. Kezdetből más kitekintési lehetőségeik voltak és vannak a világ felé: pályázatok, ösztöndíjak,

ezen nyomán épülő kapcsolatok. Mi ezekkel csak pályánk derekától élhattunk. A mi szerencsénk viszont, amint erről már beszéltem, hogy a katedrán érhattük még az erdélyi történetírás néhány legendás alakját, motivációt jelentett az örökükbe lépni.

Ez a lassan „többlépcsős”, immár csak a mi nézőpontunkból „ifjú” nemzedék végre elkezdett több mint biztató módon önszerveződni, az „Erdélyi Történész Fórum”, amelyet a Gyergyóremetén élő Nagy József hadtörténész a fáradhatatlan Bárdi Nándor külső segítségével koordinál – amennyire én belelátok –, jól működik, betölti szerepét. Emellett létezik kapcsolattartó fóruma az erdélyi magyar történelemtanároknak is. Ezeknek a kollégáknak kell színvonalas publikációs teret teremteni, amelyben érvényesüljenek a korszerű kutatási meg szerkesztési elvek, és nekik kell megírni a következő székely „háromkötettest”, meglehet, hogy nem is kötetekben és kilóban mérhető formátumban. És persze nem úgy, mint Ilf és Petrov (az 1920-as évekbeli szovjet állapotokat szatirikusan megjelenítő) könyvében, hogy felszedjük az összes régi vágányt, mert az új rendszerben új vasutakat kell építeni.

Köszönöm a beszélgetést.

2024. április 03.

Hermann Gusztáv Mihály műveinek válogatott bibliográfiája

Kötetek

- Náció és nemzet. Székely rendi nacionalizmus és magyar nemzettudat 1848-ig.* Csíkszereda: Pro-Print Kiadó, 2003.
- Az eltérített múlt. Oklevél- és krónikahamisítványok a székelyek történetében.* Csíkszereda: Pro-Print Kiadó, 2007.
- Secuii. Istorie – cultură – identitate.* [A székelyek. Történelem – műveltség – identitás] Miercurea Ciuc: Editura Pro-Print, 2009.
- Helytörténet és világtörténet.* Székelyudvarhely: Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont, Udvarhelyszék Kulturális Egyesület, 2012.
- Források fénye – tények árnyéka. Rendhagyó leckék a székely történelemről.* Csíkszereda: Hargita Népe Kiadó, 2013.
- [társszerzők: Zepeczaner Jenő és Elekes Tibor] *Udvarhelyszék – a közigazgatás és közélet története.* Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, 2016.
- Cronici și documente controversate privind istoria secuimii. Fragmente și interpretări* [Vitatott krónikák és oklevelek a székelység történetéről. Részletek és értelmezések] Magyarról románra fordította: Incze Éva. Előszó: Miskolczy Ambrus és Sorin Mitu. Cluj-Napoca: Institutul Pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, 2017.
- [társszerző: Orbán Zsolt] *Csillagösvény és göröngyös út. Mítosz és történelem a székelység tudatában.* Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület, 2018.
- O scurtă istorie a secuilor.* [Rövid székelység-történet] București: Editura Curtea Veche Publishing, 2020.

Szerkesztett kötetek

- A többség kisebbsége. Tanulmányok a székelyföldi románság történetéről.* Szerkesztették: Bárdi Nándor (sorozatszerkesztő) és Hermann Gusztáv Mihály. Csíkszereda: Pro-Print Kiadó, 1999.
- A székelység története. Kézikönyv és tankönyv az általános iskola VI. és VII. osztályai (valamint minden érdeklődő) számára.* Főszerkesztő: Hermann Gusztáv Mihály. Csíkszereda – Székelyudvarhely: Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont; Hargita megye Tanácsa, 2012.
- [idős] Hermann Gusztáv: *Székelyudvarhely művelődéstörténete.* Második, javított és bővített kiadás. A szöveget gondozta, kiegészítő jegyzetekkel ellátta: Hermann Gusztáv Mihály. Csíkszereda: Pro-Print Kiadó, 2015.
- Székelyföld története. I–III. A II. kötetet (1562–1867) szerkesztették: Egyed Ákos, Hermann Gusztáv Mihály, Oborni Teréz.* Székelyudvarhely: MTA – BTK, Budapest; Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár; Haáz Rezső Múzeum, 2016.
- Istoria ilustrată a secuilor* [A székelyek képes története]. Magyarról románra fordította: Nastasă-Kovács Annamária. Előszó: Lucian Nastasă-Kovács. Főszerkesztő: Hermann Gusztáv Mihály. Odorheiu Szeuiesc: Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont, 2020.

Kötetekben megjelent írások

- [társszerző: Kovács Piroska] *Udvarhelyszéki románok: a betelepedéstől a beolvadásig.* In: A többség kisebbsége. Tanulmányok a székelyföldi románság történetéről. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, 1999. 157–211.
- Az udvarhelyszéki Havasalja kiváltságos települései: a két Oláhfalv és Zetelaka.* In: Emlékkönyv Imreh István nyolcvanadik születésnapjára. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület, 1999. 183–198.
- [társszerző: Zepeczaner Jenő] *Oláhfalv kiváltságai.* In: A Homoród füzes partján. Dolgozatok a Székelyföld és a Szászföld határvidékéről. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, 2000. 127–135.

- A reformkori nemesi liberalizmus székelyföldi lecsapódása a korabeli sajtó tükrében.* In: A székelység története a 17–19. században. Csíkszereda: Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2001. 146–173.
- Udvarhelyszék levéltára. Történeti vázlat.* In: Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok, I. Székelyudvarhely: Litera Kiadó, 2001. 86–96.
- Udvarhelyszék belső területi tagolódása a 18. században.* In: Studii de istoria modernă a Transilvaniei – Tanulmányok Erdély újkori történetéről. Omagiu profesorului Magyari András Emlékkönyv. Cluj-Napoca: Universitatea Babeş-Bolyai. Presa Universitară Clujeană, 2002. 214–226.
- A székely rendi ellenállás II. József halálától 1848-ig.* In: Emlékkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület, 2003. 166–175.
- A székely rendi öntudat nemzetiesedése (?).* In: Nemzet és társadalom. Budapest: Teleki László Alapítvány, 2004. 67–85.
- Tutajozás a Nagykükköllön.* In: Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok. IV. Csíkszereda: Hargita Megyei Kulturális Központ, 2004. 45–53.
- „Haladók” és „maradók”: közéleti küzdelmek a reformkori Udvarhelyszéken.* In: Emlékkönyv Csetri Elek születésének nyolcvanadik évfordulójára. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület, 2005. 164–177.
- Az erdélyi felvilágosodás elfelejtett alakja: Zombori József.* In: Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok. V. Csíkszereda: Hargita Kiadó, 2005. 74–86.
- A csíki krónika és a székely „virtuális múlt”.* In: Az emlékezet konstrukciói. Példák a 19–20. századi magyar és közép-európai történelemből. Budapest: Teleki László Alapítvány, 2006. 219–235.
- Die Szekler zwischen privilegiertem Stand und moderner ungarischer Nation.* In: Die Szekler in Siebenbürgen. Von der privilegierten Sondergemeinschaft zur ethnischen Gruppe. Köln – Weimar – Wien: Böhlau Verlag, 2009. 258–271.
- Egy politikai diskurzus a XIX. század kezdetéről. Gróf Teleki Lajos beszéde 1801-ben, Udvarhelyszék közgyűlésén.* In: Emlékkönyv Egyed Ákos születésének nyolcvanadik évfordulójára. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület, 2010. 129–133.
- A székelyföldi kisdedovács kezdetei.* In: Kompetencia- és tudástranszfer az oktatásban. Az I. tudományos ülészek előadásai 2010. Kolozsvár: Presa Universitară Clujeană, 2010. 57–64.
- The Virtual Székely Past.* In: Studies in the History of Early modern Transylvania. New York: Atlantic Research and Publications, Inc. Columbia University Press, 2011. 83–113.
- A székely történelmi mitológia és gyökerei.* In: „Éltünk mi sokáig ’két hazában’...”. Tanulmányok a 90. éves Kiss András tiszteletére. Debrecen: Egyetemi Kiadó, 2012. 27–36.
- Egy intézményalapítási kísérlet és tanulságai (adalékok az udvarhelyi kisdedovács kezdeteinek történetéhez).* In: Kompetencia- és tudástranszfer az oktatásban. A III. tudományos ülészek előadásai 2012. Kolozsvár: Presa Universitară Clujeană, 2012. 55–63.
- Rájátszás a pokolban – egy futball-mérkőzés iskolaügyi következményei.* In: Kompetencia- és tudástranszfer az oktatásban. A IV. tudományos ülészek előadásai 2013. Kolozsvár: Presa Universitară Clujeană, 2013. 75–83.
- Szkiták, hunok, magyarok. Régi tankönyveink és a magyar eredetmítosz.* In: Kompetencia- és tudástranszfer az oktatásban. Az V. tudományos ülészek előadásai 2014. Kolozsvár: Presa Universitară Clujeană, 2014. 67–75.
- Pedagógusportré a felvilágosodás korából. Abrudbányai Szabó Sámuel.* In: Kompetencia- és tudástranszfer az oktatásban. A VI. tudományos ülészek előadásai 2015. Kolozsvár: Presa Universitară Clujeană, 2015. 41–48.
- Párhuzamos életrajzok – Két udvarhelyi tanárportré a felvilágosodás korából.* In: Kompetencia- és tudástranszfer az oktatásban. A VII. tudományos ülészek előadásai 2016. Kolozsvár: Presa Universitară Clujeană, 2016. 43–56.
- Székelyföld története. II. (1562–1867).* Budapest – Kolozsvár – Székelyudvarhely: BTK TI – Erdélyi Múzeum Egyesület – Haáz Rezső Múzeum, 2016.
- A következő fejezetek és alfejezetek:
Közigazgatás és közélet a hatalmi konszolidáció korszakában. 1711–1761. 371–386.
A közigazgatás és bíraskodás reformja. 399–402.
Mária Terézia reformjainak közéleti hatása. 403–406.

- A székelység II. József idején.* 406–417.
Közép- és felsőfokú tanintézetek. 450–458.
Barokk és felvilágosodás – ízlésvilág, műveltség, irodalom. 459–466.
Változások a székely társadalomban. 467–470.
Hagyomány és modernizáció a gazdaságban. 471–479.
Közéleti restauráció és rendi offenzíva. 480–489.
Közélet a reformkorban. 490–504.
- Budvár, a székely mitikus múlt szimbóluma.* In: Székely századok. Emlékkönyv Pál-Antal Sándor 80. születésnapjára. Marosvásárhely: Mentor Könyvek, 2018. 241–256.
- Ó és új Dácia. Egy bukott professzor népszerű okítása a 18. századból.* In: Kompetencia- és tudás-transzfer az oktatásban. A VII. tudományos ülésszak előadásai 2018. Kolozsvár: Presa Universitară Clujeană, 2018. 27–33.
- Benkő József és a székely eredetkérdés.* In: Aranka György és a tudomány megújuló alakzatai. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület, 2018. 205–212.
- Szigethi Gyula Mihály és a székely eredetkérdés.* In: Certamen. V. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum Egyesület I. szakosztályában. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület, 2018. 207–216.
- Érdekes mondatok a zsarnokságról (II. József sírverse Szigethi Gyula Mihály hagyatékában).* In: Adalékok Székelyföld történetéhez. Tanulmányok Egyed Ákos 90. születésnapja tiszteletére. Sepsiszentgyörgy: Háromszék Vármegye Kiadó, 2019. 218–224.
- Fancsali Dániel, az elfelejtett történész.* In: Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok. 18. Székelyudvarhely: Areopolisz Egyesület, 2019. 61–74.
- Oktatás és „theatrum” az udvarhelyi jezsuiták iskolájában.* In: Kompetencia- és tudás-transzfer az oktatásban. A VII. tudományos ülésszak előadásai 2019. Kolozsvár: Presa Universitară Clujeană, 2019. 71–79.
- Secuii.* [A székelyek] In: Enciclopedia imaginariilor din România. III. Imaginar istoric. [A romániai imaginárius világ enciklopédiája. III. Az imaginárius történelem] Iași: Ed. Polirom, 2020. 212 – 232.
- „Melyik már a nagyobb ’sidó?’ Szigethi Gyula Mihály válaszkérdései egy régi kérdésre.* In: Civis, scriptor, historicus. Tanulmányok a hetvenöt éves Sebestyén-Spielmann Mihály tiszteletére. Marosvásárhely: Stúdió Kiadó, 2022. 229–245.
- Idősíkok (Imreh István jelenkortörténeti előadásai)* In: A rendtartó történész. Tanulmányok Imreh István születésének századik évfordulójára. Kolozsvár – Budapest: Erdélyi Múzeum Egyesület – Bölcsésztudományi Kutatóközpont, 2021. 49–56.

Folyóiratokban megjelent írások

- Székely nacionalizmus vagy rendi öntudat?* Tiszatáj, 46. évf. (1992) 6. sz. 65–74.
- Rendiség és nemzetiségi identitástudat a székelyeknél.* Aetas, 1993. 3. sz. 40–56.
- Udvarhelyszék anyaszéki státusának XVIII. századi újjáéledése és a kései székely rendi nacionalizmus.* Székelyföld, 1. évf. (1997) 2. sz. 109–118.
- A „Székely Nemzeti Láda”. Egy mítosz keletkezése és utóélete.* Limes, 11. évf. (1998) 4. sz. II. köt. 301–306.
- II. József és a székelyek.* Korunk, (1999) 4. sz. 110–116.
- Székely történeti kistükör 1848-ig.* Limes, 17. évf. (2004) 1. sz. 9–19.
- Szádeczky Lajos és a székely múlt.* Korunk, (2011) 5. sz. 66–70.
- Székelyérgtudat – mítoszokkal és mítoszalanul.* Korunk, (2012) 3. sz. 6–12.
- Pillantás Erdély fejedelemség kori társadalmára.* Korunk, (2013) 3. sz. 43–49.
- A székelyek kollektív nemessége – mítosz vagy időben elévülő jogi tény?* Korunk, (2014) 1. sz. 100–107.
- Székelység – A Székelység. Két lap, két szerkesztő, két világ.* Korunk, (2014) 6. sz. 69–74.
- A székely székek. Önkormányzat, autonómia a középkori Székelyföldön.* Rubicon, 24. évf. (2014) 1. sz. 14–21.
- „Az esméret világa terjed” – a felvilágosodás útjai a Székelyföldön.* Kulturális Szemle, 1. évf. (2014) 1. sz. <http://kulturszemle.nmi.hu>
- Egy francia a reformkori Székelyföldön.* Székelyföld, 18. évf. (2014) 8. sz. 97–111.

Jókai Mór esete a csiki székely krónikával (Történet a tényfeltárás és fikció határán). Korunk, (2015) 8. sz. 55–62.

Bálámber. Egy dráma születésének háttere. Gradus, 4. évf. (2019) 2. sz. 158–163.

Hit által teremtett székely múlt. Regio, 30. évf. (2022) 2. sz. 116–139.

Fordítás

Gergely András: *Istoria Ungariei.* [Magyarország története] Magyarról románra fordították: Hermann Gusztáv Mihály, Ana Cristina Deutsch. Bucureşti: Editura Kriterion, 2000. 170.